

המפולת באירן: רקע ועובדות

• עמדה ישראלית

ושאב את השראת ממסדר ה"חשאשיון" (הלא הם האסטינים) של מייזרנינגים, שעלו בטרור אישי נגד יריבהם כחוד החנית של השיטה האסמאעלית. בשנים 51-1950 שיטפו חברי "פדאיון-אסלאם" פעולה עם המנהיג הדתי הקנאי, איאזולה פאשאני, במסגרת השאה ולמען הלאומיות העשית הנפט. במרץ 1951 רצח אחד מחברי האירגון את עלי רומארא, שכינה כראש-ממשלת איראן והתנגד להשאה. בכך הכשרה הקרקע לעלייתו של ד"ר מוחמד מוזדק ו"החזית הלאומית" שלו. חרף ניתוק יחסים עם איראן, לא איתוללה כאשאני, שהקים אירגון טרור דתי משלו. חברי "פדאיון-אסלאם" המשיכו פעילויותיהם גם לאחר שהוצאו מחוץ לחוק, לאחר מיגור שלטון של מוזדק. פעילותם המחתרית נמשכה גם בשנות ה-60 עקב התנגדותם האלימה ל"מהפכה הלבנה". בשנת 1965 הם רצחו את ראש-הממשלה, חסן עלי מצור, שהוקדע ע"י השאה לזיוונו ביצוע הפרורמות. ההתקפה השגורה שהאירגון חוסל בשנה זו ע"י משטרת-הבטחון האיראנית - הוכחה כבלתי-יכולה. פעילות מחתרית אידאולוגית נמשכה גם בשנות ה-70 ע"י קבוצות פעולה תחיות, קבוצות ששאבו את השראתם מאיתוללה חומייני, המנהיג הדתי הקנאי שהוגלה לצרפת. אין ספק, שלקנאי השיעה הפרסיים חלק רב בערעור ממדו של השאה, עקב תהליכי החילוניות והאמריקניזציה בארצות החיים, שאיפיינו את האוכלוסיה העירונית בעיקר, והבליטו את סמלי הפערים המעמדיים בין הממונים לבין רבדי הצמרת החברתית.

(4) פלגי השמאל

מפלגת השמאל הותיקה והממוסדת משנת 1920 באיראן שכונתה להלן "טודה" (ההמונים), וזכו תוקפה נוסף בשנת 1930. בעיצומה של מלחמת העולם השנייה הוקמה, ה"טודה", בצפון איראן באזורביג'אן, תחת הכיבוש הסובייטי. רשמית, נמנעה המפלגה להגדיר עצמה במפורש כמפלגה קומוניסטית, ולפי מצעה היתה קרובה יותר למפלגות הסוציאליסטיות במערב. ב-1944 זכתה המפלגה ב-8 מושבים במג'לס האיראני. שעתה הגדולה של ה"טודה" הגיעה בשנת 1945 בעת הקמתה של הרפובליקה העממית באזורביג'אן, בתחום חיל הכיבוש הסובייטי. בעוד שה"טודה" האיראנית נותרה במתכונתה הקודמת, הוסוה השלטון הקומוניסטי באזורביג'אן ע"י אירגוני-חיות, "דמוקראטיים", שנשענו על הכיודים הסובייטיים. כדי להפיס את דעתם של הרוסים שותפו באותה עת שלושה שרים ממפלגת "טודה" בממשלת טהראן. מכל מקום, הפינוי הסובייטי מאורביג'אן גרם להתמוטטותו של המימריה של הקומוניסטי המקומי בדצמבר 1946. מאז ואילך נרדפו אנשי ה"טודה" ע"י השאה. בפברואר 1949, לאחר התנקשות נפל בחיי השאה, הוצאה המפלגה מחוץ לחוק, חלק מחבריה נעצרו וחלק ממנהיגיה מילט עצמו לבריה"מ ולמזרח-אירופה. הפעילות הקומוניסטית נמשכה באורח מחתרתי ע"י הסוואה באירגוני-פרגוד וב"חזיתות" שונות. בתקופת כהונתו של מוזדק (53-1951) ידעה ה"טודה" עדנה ופעלה בגלוי, אם כי לא הוכרה רשמית. ההפשרה ביחסי השאה ובריה"מ הקשתה את התנופה האידאולוגית של המפלגה המחתרית, שראשיה תומכים עקרונית בהאצת הפרורמות, אולם מתנגדים לאבסולוטיזם הפטרנאלי של השאה ומתעמלים למען פרישתה של איראן מ"ברית-המרכז".

בגלוי ובבלבון. התל ממאי 1978 נתגלעו בקיעים במסד השלטוני של השאה. ההידרדרות הלכה והחריפה, ובפרוס שנה זו ניצב השאה האיראני בפני האיום המורו ביותר על פסאו ושלטונו.

(2) "המהפכה הלבנה"

בשני ספריו - "שליחות למען ארצנו" ו"המהפכה הלבנה" - גולל מוחמד רוא פהלווי את דרך חייו והיסודות הרעיוניים הפועמים בו. המהפכה הלבנה אינה אלא פרומה רבי-גזרית, יסודית ומעמיקה, שמטרתה להקפיץ את איראן בקיצורי זמן מרחק לתוך חבורת המדינות המתועשות והמפותחות של המערב. הפער בין המדינות המתפתחות והמפותחות מתרחב ומתעמק חרף מאמציהם של שליטי הראשונות. ולכן, מהווה הנפט האיראני אמצעי ראשון במעלה לפריסת תשתית עתידית ולכלכלית שתעמוד לה, למדינה, לעת הידלדלות עתידות הנפט שלה בשלהי שנות ה-90. המיגרוים העיקריים שכללו במהפכה הלבנה נגעו לחיזוק מעמדם של איכרי המדינה (כ-60% מכוח העבודה) ע"י הפרורמות הקרקעיות; ייעול העיבוד הקנאי; שיתוף הפועלים ברווחי התעשייה ובמנייתיה; הצבת יחידות משימה צבאיות לפיתוח אזורים חלשים; פרורמות שוטפות במינהל ובמנגנונים, ביטוח סוציאלי כולל; פרורמה בכל דרגי-החינוך מהבחינות הכמותיות והאיכותיות.

על "המהפכה הלבנה" גרמו את ההלל הקורים, מדענים ואנשי ביצוע במערב. מסתבר, שהיה קוממה נגדה אופוזיציה חברתית ונחבת ומגוננת, ששיתוף במידה רבה את "חזית הלאומית" של מוזדק מראשית שנות ה-50, הן מבחינת מרפיקיה והן מבחינת התאחדותם להדוק במכנה משותף שלילי, שעניינו - שנתא הזרים ועוינות אישית לשאה.

(3) חוגי הדת וקבוצות הפעולה שלהם

בניגוד לשאר מדינות האסלאם-הסוני הערביות, מהווה איראן מעולורם השני העיקרי באסלאם כ-90% מהאוכלוסיה משוייכים לזרם זה, ויש לזכור כי השיעה, על כל זרמיה מרובים, נטתה כבר בשחר ימיה לקרב מניעים סוציאליים ואידאולוגיים חברתיים בפעילותה השוטפת. הזרמים השיעיים באסלאם - יותר מאספולת הרוב הסוני - התאפיינו בפעילות פוליטית-חברתית ענפה ובהפעלת טרור על רקע קבוצתי אישי. בזמן החדש של באיראן אירגון הטרור ה"מיני-דתי" "פדאיון-אסלאם" (מתאדי הפסלאם), שסוד בשנת 1946

התערעות השלטון המונרכיסטי באיראן הינה פרי הצטברות של גורמים רבים, ולעתים שונים ומקוטבים זה לזה. הגיבורים הראשיים של הדראמה הפוליטית המתחוללת עתה בממלכה הם - השאה ומדיניות "המהפכה הלבנה" שלו, חוגי הדת הקנאים, פלגי מפלגת "טודה" הקומוניסטית, הצבא האיראני, וכמוכן - גורמי חוץ, שחלקם בחתירה לוטה עדיין בערפל. הואיל ומצב העניינים נזיל וההתרחשויות מצויות בעיצומן, והן עשויות לזרום באפיקים פוליטיים שונים, נסתפק להלן בחשיפת הרקע והעובדות של הגורמים והנתונים הראשיים.

(1) השאה, מוחמד רוא פהלווי

מלך מלכי המלכים ("שאהאן-שאה") של איראן, מוחמד רוא פהלווי, נולד בטרהאן בשנת 1919, התחנך בשווייץ ובאקדמיה הצבאית של פרס. בספטמבר 1941 הועלה לכה המלוכה לאחר שאביו, רוא פהלווי, נאלץ לוותר על כסאו, נוכח סירובו לשאת עם צבאות בעלות הברית שהתעתדו להיכנס לממלכה ולמנוע השתלטותם של סוכנים נאציים עליה. השאה הצעיר, בן ה-22, ניאזת להתייר למעצמות המערב להחיש תיגבורות ואספקה דרך הטריטוריה האיראנית לצבא האדום, שנהדף ע"י הנאצים ונלחם על נפשו. בשנת 1945 ניצב השאה בפני

המשבר הראשון החמור בקריירה המלכותית שלו, שעה שמפלגת "טודה" הקומוניסטית גרמה לפרישת חבל אורביג'אן מהממלכה וכוננה רפובליקה עממית, בתמיכה סובייטית. באותו חבל, רק לאחר נסיגת הצבא הסובייטי מאורביג'אן, פלש הצבא האיראני לחבל, בדצמבר 1946, וחיסל את פרישתו. בשנים 51-1950 החל השאה בביצוע פרורמות אגראריות, היינו בחלוקת קרקעות לרבות איכרים 2000 כפרים ויותר. תוכנית זו נתקלה בהתנגדות חריפה מצד עתודי הקרקע בממלכה והיא נגנזה. בעיצומה של שנת 1951 הועמד כתר של השאה בסכנה חמורה חדשה עקב התארגנותה של "החזית הלאומית" בהנהגת ד"ר מוחמד מוזדק. ב"חזית הלאומית" זו שיתפו פעולה קבוצות שונות ומקוטבות, כגון - תאי המחותרת הקומוניסטית, איכרים מחבל אורביג'אן, קנאי הדת השיעיים, ומנהיגיהם, סותרי השווקים מטהראן וקבוצות לאומניות שונות. בהנישאו על גל שנתא הבריתיים והאיבה לחברת-הנפט האנגלו-איראנית, הלאים מוזדק את תעשיית הנפט וגרם לשפל כלכלי שאיראן לא ידעה כמותו. גרשות העוינות מצאו פרוקן הן בדמותו של השאה והן בשנתא הזרים בהתמקדות על הבריתיים. השאה נאלץ לנטוש את הבריה, ורק בסיוע הצבא, שמר על נאמנותו לבית המלוכה, הוחזר השליט המלכותי על כנו באוגוסט 1953, כשסוכנויות הביון האמריקאיות תרמו אף הן להפלתו של מוחמד מוזדק. מאז ואילך שיתף השאה פעולה עם ארה"ב באורח הדוק. משבר הנפט הסתיים בהקמת קונסורציום בינלאומי ונחדירת חברות אמריקאיות לתעשיית הנפט האיראנית. החל משנת 1959 לכשתהייצב והתגבש מעמד האישי של השאה בסיוע ראשי הצבא ובפיקוחה ההדוק של מישטרת-הבטחון הפריסית ("סוואק"), הוחל שוב בביצוע פרורמות קרקעיות, מינהליות ותעשיות מרחיקות לכת, שהועמקו והורחבו בשנת 1962, וזכו לאישור המוני במישאלים-ענבר בשנת 1963. פרורמות אלה כונו ע"י השאה עצמו בספרו - "המהפכה הלבנה", ויותר משהן מסגנות דרך מהפכנית יש בהן משום גישה אבולוציונית רבי-מיגרויות, שמטרתה להכשיר את איראן לקיום כלכלי-אזרחי ובכלית-חילוי לעת איוולת מצא עתודות הנפט של הממלכה. במישור הבינלאומי חיזק השאה את קשרי איראן עם המערב. חיסולה של הרפובליקה הקומוניסטית באורביג'אן (1946) הפלת מישטרו הלאומני-נייטראליסטי של מוזדק (1953), שביצעו בסיוע אמריקאי סמוי, התו את האוריינטציה